

Landskap: *Skåne* Upptecknat av: *Juliana J. Gunnarsson*
 Härad: *V. Göinge* Adress: *Lundsvägarvägen 13, Lund*
 Socken: *Vittsjö* Berättat av:
 Uppteckningsår: *avsk. 1942.* Född år .....

Beskrivn. av *Torpans* hus, jordens odling s. 1-8.
m. m.

Torpans dagliga liv, m. m. s. 9-19.

Odling o. kosthåll. s. 20-25

Skroch, vidskepelse ^{övernat. vägen} o. huskurer m. m. s. 26-46.

Torpans barnen. s. 46-50.

M. 8582 : 1.

Halmtaken emotstodo röta, voro vatten och snötäta samt varma. Som de flesta torphusen voro inuti skogarna, på förstark blåst skyddade platser, kunde ett väl täckt halmtak hålla i cirka 30 a'40 år, innan omtäckning behövde ske. I några fall voro tröppbyggnaderna försedda med spån- eller sticktak. De s.k. lutorna täcktes med utlöpare (ulöbetag.) Varvid först utlöparna placerades intill varandra med flatsidan uppåt, varefter andra utlöpare lades med flatsidan nedåt över sömmarna det blev på så sätt ett dubbelt tak, detta behövdes också för att det skulle bli vattentät. De torpare som icke hade råd till att bygga sig trähus av vanlig typ, fingo nöja sig med att till bostad inrätta sig en jordkoja (s.k. jordhytta) i en backe. Härvid tillgick så att en grop till ett djup av något mer än en manshöjd grävdes in i ena kanten av en backe, varvid grus och jord bortforslades varefter det murades med sten för att hindra jorden, att rasa ned. Murarna rappades sedan invändigt med ler - och kalkbruk. På några av dylika backstugor utgjordes ena långsidan och ena gaveln av träväggar, då däremot några endast bestods av en trögavel där både långsidorna och ena gaveln voro grundmurade inuti backen. I förra fallet fanns vanligtvis ingången på sidan där en dörr och ett eller tvenne små fönster voro placerade samt ett fönster på gaveln. I senare fallet var ingången på gaveln där ett eller tvenne fönster voro anbrakta på ena eller båda sidorna om dörren. Fönstren voro oftast mycket små, med blyinfattade glasrutor. Överredet på jordstugan bestod av en vanlig takstol med bjälklager och sparrverk samt trögavlar och taksidorna täcktes med halm eller

M. 8582:2.

2

takstickor, i några fall av sekunda bräder med utlövar lagda över sömmarna I något enstaka fall byggdes torpstugan av huggna (skrädade) timmestockar, timmerblock som täljdes med bila eller s.k. täljyxa. Vid huggandet lades timmerstockar ovanpå varandra till lagom önskad höjd och naglade samman med tränaglar. Sidoträden och gavelträden "laxades" ihop med s.k. "laxhuvud". Dylika hus benämndes blockhus. Husen hade vanliga tak med läktat sparrverk, som täcktes på vanligt sätt. De allra första torpakojorna bestodo i något enstaka fall endast av flätat grenvirke av gran eller annat trädslag. Dessa som kallades riskojor voro i några fall placerade intill en stor sten men en slät lodrät sida, som i så fall fick utgöra den ena väggen av riskojan. Några pålar eller stötar voro nedslagna i marken på vilka lades slakor för taket att vila på. Taket flätades sedan tillsammans på samma sätt som väggarna och täcktes sedan med granris, torv och mossa som lades på till så tjockt lager att taket blev vattentät. Även de flätade väggarna tecktes utvändigt med torv, jord och mossa, så att de blevo någorlunda dragfria. Ingången till kojan gjordes på ena änden av densamma och bestod av en liten enkel ohyvlad trädörr. Ovanför denna var ett litet fönster varigenom dagern kunde inkomma i stugan. Intill stenväggen inuti kojan placerades eldstaden, varifrån en rökgång gick utmed stenen uppåt genom taket. Dylika riskojor voro endast provisoriska bostäder för de mera fattiga torparna tills de fingo råd och tillfälle att bygga sig en bättre bostad. En ännu levande äldre person omtalade att hans föräldrar,

som voro torpare, vid starten av sitt äktenskap städjade en jordbit inne i vilda skogen varpå de uppförde en risikoja vid en sten, och bodde i den under första åren av äktenskapet. För endast några få decennier sedan kunde man här och var i skogarna påträffa fragment efter dylika risikojor som varit placerade intill en större sten. Invid stenens ena sida syntes tydligt att där någon gång i tiden funnits en eldstad, vilket märktes därutav att ett ganska tjockt lager av förvittrad aska fanns intill stenen. Även stenen mitt för där den forna eldstaden varit belägen hade jämväl blivit något vittrad och skör av eldens hetta och platsen för rökgången uppåt stenen var sotig och svart. De fragmentariska lämningarna vilka utvisade storleken av platsen där den fordomtima risikojan och människobostaden varit belägen ha numera helt utplånats av skogs- och vildmarksvegetationen(?) På några ställen belägna på nära nog otillgängliga platser långt inne i skogarna har man funnit gamla mossbelupna stenrös och stenar i utlagda rader, på vilka man med säkerhet kunnat bedöma att där stått en människoboning någon gång i tiden och att platsen varit bebodd har man vid undersökning av jorden däromkring kunnat utröna därigenom att denna varit odlad på annat sätt än då det gällde enbart svedjebruk, även funna lerskärvor m.m. utgöra ett bevis därför. Den plats i Bökholm, som än i dag bär namnet "Skohusamarken" och "skohusbacken" torde säkerligen ha fått sitt namn därav att här fordomtima funnits ett s.k. "skohus". Enligt sägnen skulle under ofredstider, under den s.k. snapphanetiden bybefolkningen ha flyttat från hemmet och uppfört åt sig

M. 8582:4

4

här ett hus och bott där av fruktan för överfall ifall de stannat hemma, men av allt att döma kan man snarare antaga att det varit någon dagsverks-torpare som har haft sin torplägenhet och bostad.

När torpjorden skulle uppodlas m.m.

Sedan nödigt bostadshus byggts och torpfolket flyttat in där, samt den städjade torpplanen omgjärdats med stängslar igångsattes omedelbart odlingsarbetet. Först må nämnas att inhägnaden av torpjorden föll helt och hållet på torparens lott. Där stängslen utgjordes av trä fick huggning av nödiga träd till denna endast verkställas efter bondens anvisning. Om icke material fanns att tillgå på torpplanen skulle dylikt få tagas på hemmanets skog. Vid upplåtelsen av en torplägenhet förbehölls vanligtvis den där eventuellt befintliga avverkningsbara skogen av hemmansägaren. Där dikning utan större hinder kunde försiggå i gränslinjen mot hemmanet skulle dylikt stängselsätt föredragas framför stängsel av trä all den stund det blev billigare, (arbetslönen var liten den tid härom är fråga). Dylika diken hette "fredsgropar" och voro flera alnar breda för att kreaturen icke skulle kunna hoppa över dem. Vid uppodlingen av den steniga och stubbfyllda marken hjälptes båda makarna åt.

Dagligen från arla till sårsläpade och sleto de båda makarna i sitt anletes svett med att rödja, hacka, gräva och stenbryta, när de voro

fria från dagsverken hos hemmansägaren. Odlingsarbetet tog lång tid, dels på grund av det stora antalet sten och stubbar som förefunnos och dels av att det endast var primitiva verktyg som de hade råd till att använda sig av. De verktyg som användes voro hacka, spade, yxa, järnspett och den obligatoriska stora och långa s.k. storväjten av trä. Yxan användes till att rothugga träd och buskar med och järnspettet och träväjten till att bryta upp stenar och stubbar med. I några fall fick spettet eller som det hette järnstången ersättas med ett vanligt träspett av ene, eller annat starkt träslag, som västtes i storändan. Storväjten var oftast av gran alldenstund detta träslag när det skalades var lätt och styvt. För att väjten skulle säkrare hålla fast och icke slinta, när den sattes ner under stenen eller stubben, fastspikades en gammal hästska vid nedre änden av densamma.

Sedan en viss bestämd jordareal hackats och stenbrutits gällde det att upprymma fältet från sten och stubbar innan sådd och sättni- ning kunde ske. Den uppbrutna stenen lades dels i rösk på platsen och dels blev den till användning för uppläggande av s.k. stengården kring det odlade området. Stubbarna användes till bränsle utom de som innehöllo mycken kåda till tjära, de s.k. kåd eller tjärstubbar. Dessa småhöggos och lades på tork för att sedan brännas till tjära vilket skedde i en s.k. tjärgrop eller tjärbränna. Dylika tjärbrännor funnos, den tiden, en eller flera i varje by. Ris och bråte uppbrändes på odlingsfältet och askan av detta blev det första gödningsämnet. .

M. 8582:6.

6.

Det första som odlades var potatis, den förnämsta fattigmans-
kosten. För vinterlagring av potatisen grävdes i en backe en grop,
den s.k. källargropen. För att hindra jorden rasa ner i källaren
murades väggarna med sten. Vid ena ändan av källaren, där ned-
gången anbraktes den s.k. källarhalsen lades en stock eller tim-
merträd över. Från källarens botten, upp till och med sitt fäste
i detta sattes tvenne stolpar. Mellan dessa blev ingången, och
i den ena av stolparna trängdes källardörren. Från källarhalsen
ledde ingången med ett eller flera trappsteg av sten direkt ner
i källaren. Vid båda ändar av källaren sattes till lagom höjd
tvänne korslagda timmerträd, som i översta ändan bildade en s.k.
"klyka" i dessa klykor lades en stock, den s.k. källareåsen även
kallad takåsen, emedan takbottnen till taksidorna vilade med sin
översta del mot "åsen", och den nedre på marken. Takbottnen bestod
antingen av klyvda träd eller utlöbar. För att hindra potatisen
vid stark köld bli frostskadad uppifrån genom taket placerades på
takbottnens båda sidor först granris och mossor, varöver sedan till
ansenlig tjocklek höljdes med jord och grus, tills att det på
långt håll endast såg ut som en vanlig jordhög. Efter potatisen
såddes vanligtvis vinterråg för erhållande av brödföda. Vid alla
möjliga tillfällen pågick arbetet med uppodlandet av nya arealer
och teg lades till teg och allt efterhand ökades skörden så att
man kunde skaffa sig husdjur. Det första husdjuret som anskaffades
brukade vara en get. Denna var på många av de mindre fattigmans-
torpen familjens enda mjölk-ko. Av getens mjölk ystades ost och

M. 8582:7.

ibland kärnades även smör. Getost hölls för att vara både välsmakande och hälsosam. Vidare köptes ett eller flera får för erhållande av ull till strumpor och övriga kläder. Av getragg och fårull tillsammans kardades och spanns garn till s.k. getstrumpor. (Gedasockar) Dylika strumpor voro synnerligen slitstarka och varma. På de allra flesta av dagsverkstorpen var jordområdet så stort att på detta kunde efter uppodlingen födas en ko. På några av dem kunde man ha tvänne och till och med flera i några enstaka fall. Vad som vid starten av det enkla torphemmet efter inflyttningen, däri var, att intill boningshuset uppodla, inhägnas och anlägga en trädgård, den s.k. "haven". Här planterades sedan efter hand applar, päron, plommon och körsbärsträd, krusbärs- och vinbärsbuskar, samt olika slags blomster men i synnerhet påsk och pingstliljor. Ibland även syrenbuskar. Vid plantering av applar insattes oftast s.k. "surskabber" ^{skrabber?} som uppbrutits här och var i skogen, vilka sedan förädlades genom ympning. I ett flertal fall hade man vid torphemmen ingen riktigt murad vanlig brunn, utan det grävdes endast ett hål i jorden, en s.k. killa, nedanför någon brant backe där källåder förefanns varifrån vattnet sipprade ned i "killan" eller Källan. Såväl källan som källaren lågo vanligtvis långt ifrån bostaden och isynnerhet vad gällde vattenhämtningen när det var svår halka under vintertiden eller när snön vid snöstormar igenfyllde källan så att man icke ens kunde se var den var belägen förrän man först skottat undan snön, var detta förenat med stora svårigheter.

Det fattiga torparfolket hade f.ö. i de allra flesta fall stora mödor och svårigheter att bekämpa och försakelser och umbäranden av skilda slag hörde till ordningen för dagen, icke blott i början av starten utan även i fortsättningen. Många, långa och tunga dagsverken hade de att utföra hos bönderna för den karga jordbiten de städjat, vilken icke på långt håll även efter uppodlingen kunde giva födan åt torpfamiljen som blev mer och mer talrik eftersom barnen tillkommo och åtgången på livsförnödenheter och klädesplagg på grund därutav blev större och större. Vårdnaden av barnen medan dessa voro små upptog ju också en avsevärd del av torpärmors tid, så att hon icke kunde så mycket som förut, deltaga med utarbetet varför torparfar därigenom mestadels själv måste draga hela lasset med att söka skaffa mat till huset. Vem täljde väl de mödors kval som detta folk bestods? säger den finske skalden Johan Ludvig Runeberg i en av sina dikter, däri han skildrar de strapatser som finnarna hade att utstå under krigens och ofredens dagar. Dessa ord kunna i någon mån tillämpas på ett stort antal fattiga torparfamiljer som levde under den tid då missväxtårens hungerspöke drog hångrinande fram genom bygden.

Seder och bruk, torparens dagliga liv m.m.

Som dagsverkstorpars epoken sträcker sig inom ramen av nära tvenne sekler, ha naturligtvis förhållandena under denna långa tidrymd varit ganska olika i flera hänseenden. Angående de dagsverkstorpars liv och leverne som förefunnos på 1700-talet, samt deras seder och bruk, äger man icke mycken kännedom om, alldenstund de skildringar och anteckningar i kulturhistoriskt hänseende som finnes bevarade från nämnda århundrade finnes icke något särskilt anmärkningsvärt rörande dagsverkstorpars historia, undantagandes någon enstaka enkel berättelse. Enligt vad som genom traditionen bevarats från generation till generation förmåles emellertid att de stackars torpfamiljerna fingo genomgå svåra lidanden och prövningar under de första decennierna efter uppkomsten av "torpsystemet". Det var isynnerhet under krigens och ofredens dagar då varje vapenför man uttogs till att göra krigstjänst och påfrestningen blev oerhört svår i de fattiga torphemmen, där torparen måste gå ut i fält. Var hemmet fattigt förut blev det än värre sedan torparmor ensam måste taga reda på och bära ansvaret för hem och barn. Icke nog med att hon till det allra yttersta måste anstränga sig för att med sitt arbete hålla den värsta nöden borta från hemmet, hon fick även gå i en ständig oro och ovisshet angående mannens öde. Torparens antal föredöde icke någon stark ökning förrän efter att den långa fredsepoken, som tog sin början år 1814. Varefter även inträdde en kraftigare folkökning. Efter den tiden började den egentliga

blomstringstiden att inträda. Oaktat fredslugnet och de bättre tider som därigenom blevo rådande i landet voro ändock de flesta även av 1800 talets år svårartade för torparna och deras familjer och fattigdomen var i de allra flesta fall deras ständige följeslagare. Arbetsmetoderna voro också helt annorlunda än vad nu i innevarande tid är förhållandet, så t.ex. måste torparna när de skulle fullgöra sina dagsverken hos bönderna infinna sig redan kl. 3 på morgonen och påbörja arbetet. När det icke var något större torp för vilket skulle utgöras 2 eller 3 dagsverken varje vecka, brukade dagsverkena enligt kontraktets lydelse uttagas under slätter och skördetiden och gällde då både manliga och kvinnliga dagsverken. Under de dagar som dagsverken utfördes plögade torparna ha kosthållet på gården.

På några bondställen skulle även torparna utgöra ett visst antal tröskdagsverken. Ett gammalt ordstäv lydde sålunda: En tröskman skall tröska på en stekt rova till frukostdags (från kl. 3-7 f.m.) Tröskningen utfördes med handslaga (Pläjel). De dagar som torparen tröskade för föda och dagspeng betalades för cirka 70 år sen i daglön endast tolvskilling (25öre) eller i några fall en plåt (33 öre) för ett dagsverke som började kl. 2 f.m. och fortsatte till mörkrets inbrott, stundom längre. När tröskningen för säsongen var slut hände det ibland att torparen erhöll en extra tilldelning bestående av en kappe ärter samt dessutom till julen en julkaka.

M. 8582: //

I tidig morgon logans lykta glimmar
och slagor svängas högt mot takets ås,
men långsamt skrida sedan ottans timmar
för tröskemännen bakom balk och bås". -

Understundom hände det att torparna åtog sig trösknings-
arbete hos bönderna på "beting" som det hette. Trösklönen i dylika
fall var en kappe säd pr tunna = (36) kappor. För längre tid tillbaka
under krigstiderna måste torparhustrurna föra slagan i de fall då
deras män voro utkommenderade i fält. Man förstår att förtjänsten
var ganska minimal, isynnerhet då säden räntade dåligt, men bättre
med något än intet. Efter jul var torparnas jobb huvudsakligen
skogsarbete, däribland timmerhuggning, vilket betalades med ett
visst pris pr aln, vanligen 1 till 3 öre ibland något mera, när
det gällde stort timmer såsom t.ex. kvarntimmer (s.k. kvarnmölle-
vingar). I några fall var torparen sågskärare vid någon av byns
enbladiga sågmöllor, då det ibland kunde hända att han vid stor
vattentillgång måste såga natt och dag under hela veckan, från
måndagsmorgonen till lördagskvällen utan att åtnjuta sömn eller
vila. Om sommarna brukade torparna ibland att åtaga sig odlings-
arbeten hos bönderna s.k. flåhackning grusning m.m. För dylikt
arbete betalades ett visst pris pr "ruta". När torparhustrurna voro
lediga från barnbestyren i hemmet brukade de ibland att hjälpa
till flåhacka, ibland även med grusning. Detta senare brukade be-
talas med 1 öre pr kärra, som kördes ut på fältet. Grusen lades

fel! 32 kapper
pr tunna

i högar (bunkar) en kärra full i varje bunke, vilka sedan räknades innan de jämnades ut på fältet. Under den tiden det var vanligt med svedjebruk fingo torpfolken hjälpa till härmed, med såväl hackning och bränning som med sådd, sättning och skörd. Råg och övriga sädesslag brukade då huggas med handskära, vanligen kallad krumbiss eller "S agel" därvid såväl manliga som kvinnliga personer hjälptes åt. Sedan säden skurits skulle sädeskärvarna upphängas för att torka på s.k. klåstakat, (klårivor) som sattes ned i jorden. När bonden på gården där torpfolken voro underlydande hade arbete för dessa, utöver de bestämda dagsverkena hade han förmånsrätt framför andra då han erbjöd dem att hjälpa till där, när han betalade dem enligt den daglön som var gällande på orten. Torparhustrun brukade vara behjälplig med en mångfald göromål under olika tider av året, såsom bykning, bryggd, slakt, bakning linbråkning och skättning, torka malt och röka fläsk mm. När torparfolken voro lediga från sina dagsverken på gården samt andra bortaarbeten som icke voro av mera brådskande art, arbetade de hemma vid torpet, där en mångfald sysslor fanns att uträtta under alla tider på året. På många av de minsta torpen grävdes all åkerjorden med spade (spadvändes). Gödseln kärrades ut på åkern med en skottskärra och hackades ned med vanlig handhacka före sådd och sättning. Efter att säden såtts myllades den ned med hacka. Vid potatissättningen fårades jorden upp med hacka eller också grävdes potatisen ned med spade.

På de torpställen där man kunde ha ett par kor, kördes vid jordbruket med dessa, ävensom andra mindre körslor. På några torpställen gjorde torparna s.k. "ärjegille" om hösten då de bjödo några bönder att köra deras jord varvid trakterades med kaffe och dopp samt i vissa fall även kaffejökar av brännvin. Vid jordens körslor brukade aldrig plog att användas. Redskapet vid jordens uppkörning var årdret eller som det kallades åhred. Den typ som dåtiden mest användes var det s.k. stångåhred som kallades så emedan det var försett med en lång stång. Av folkhumorn även benämnt skottåhred för sin benägenhet att vid ärjning på stenig jord taga långa skutt över de jordfasta stenarna.

Årdret som var av trä bestod av 3 huvuddelar "åhrvisen", "åhrlöpet" och "åhrstången". Åhrvisen gick ned i åhrlöpetsena (åhrlöpspetsens)ena ända medelst en tapp som gick in i en där anbrakt glatta, eller som det kallades glygga, samt fastsattes där. I övre ändan som var svängd var handtaget att hålla i när man ärjde. På lagom höjd från marken insattes åhrstången genom en glatta i åhrvisen och naglades fast där. För att hindra åhrstången att falla ned anbraktes en s.k. "slå" som fastsattes i åhrlöpet och gick därifrån upp genom en glatta i åhrstången och naglades fast i den. I yttersta ändan av åhrstången anbraktes den s.k. tisteln, en krok av järn som knäpptes fast vid oket under körslen. Harven där någon dylik fanns var av trä. (träharv) Denna bestod av fyra eller flera s.k. hörebalar som voro fyrkantiga. Genom sidorna på "balarna" genom där anbrakta glattor,

löpte på lika avstånd från varandra slår eller som de kallades "slår" som naglades fast med tränaglar, som tvärs igenom balen och slån. Harvpinnarna voro av tvänne typer, nämligen runda och flatbreda, båda sorterna vässtes på nedre ändan och den övre ändan försågs med ett s.k. huvud så att de icke skulle kunna falla igenom borrhålen eller gluggarna i harvbalerna. Harvpinnarna sattes icke fast utan de voro rörliga så att de skulle bättre kunna bearbeta jorden vid harvningen. Av träharvar funns tvänne typer, fällbara och fasta. Vid harvning begagnades ett s.k. harvdrag eller som det hette "hövredrä". Detta bestod av en lång stång, som med den ena ändan knäpptes fast i oket och i den andra ändan fastsattes en "slå" som gick igenom stängen och bildade liksom ett kors. När man harvade sattes detta ned vid den ena hörnan av harven och så var starten färdig, när man sedan kom till åkerrenen behövde man blott lyfta upp det och placera det vid motsatta hörnan av harven. På detta sätt slapp man att lyfta upp harven, när man skulle vända och köra åt motsatta hållet. Vad som även förfärdigades av trä var den s.k. dynggrepen. Denna var ett outhärligt redskap, som dagligen kom till användning. Marterialet till grepen skulle vara av hårt träslag, såsom t.ex. bokträ, vilket oftast användes. Grepen var trehornad varvid skaffets nedre ända fick utgöra det ena hornet, mitthornet med ett horn på vardera sidan om detta, vilka naglades fast vid varandra med trenne naglar som

gingo skaftet och sidhornen. Hornen vässtes så att de blevo skarpa, men voro ändå ganska besvärliga och otympliga att gräva eller lassa gödsel med. Torparna brukade själva förfärdiga sina redskaper av skilda slag, däribland må nämnas jordbruksredskap, skottkärror, höstabör, ja till och med vagnar, de s.k. träbultavagnarna, där till och med vagnsaxeln var av trä. För att hindra hjulen falla av axeln vid körningen sattes en träsprint genom den utgående axeländan. Vagnaxlarna smordes med trätjära och talg för att icke nötas och för att hjulen lättare skulle snurra runt axeländan. Fastän torparna brukade vara vad man kallar händiga blevo ändå de av dem förfärdiga alstren ganska primitiva, men de kunde klara sig med dem och detta var ju huvudsaken. De hade icke råd till , att genom köp skaffa sig bättre. Vad som även ingick i torparens många sysslor var att anskaffa bränsle (eldbrand) för vinterbehövet. Dylikt plögade enligt därom gjorda bestämmelser i torpkontrakten att få tagas på hemmanets skog och bestod av gamla vindfällen grangrenar m.m. Där torvmosse fanns i närheten plögade torparen få skära bränntorv å densamma. Brännslet av ved och torv brukade i de fall där inga körkreatur funnos å torpet att av torpfolket bäras eller kärras hem från skogen och mossen. När torparen för att utdryga vinterbehövet av foder fick lov av hemmansägaren att hösta några sankar och nästan otillgängliga "rammagångar" vid myrkanterna dit ingen kunde köra, bars det slagna gräset eller höet hem i höburar eller också drogs det samma på höstabören.

Då torparen under några av de långa vinterkvällarna vistades hemma var han ingalunda sysslolös då heller. Oftast plögade han då tillverka lieskaft och handrävsor (rivor) vrida vidjor, göra limmar av björkris, spänta vävstickor m.m. Dessa alster hade en strykande åtgång till uppköpare, som sedan i sin tur sålde dem på gårdarna i såväl skogs som slättbygden. Enligt dåtida bruk täcktes husen med halm. Golven i stugor, logar m.m. sopades med björkkvastar och allt vävnadsarbete försiggick i hemmen, varvid vävstickor användes i stor omfattning. När torparhustrun var fri från arbete i bondgårdarna hade hon en mångfald göromål att uträtta hemma, Om vintertiden var hennes huvudsakliga arbete att karda, spinna, väva, sticka vantar och strumpor, samt sy och lappa klädesplagg m.m. Det mästa i klädesväg producerades i hemmet. Enligt dåtida sed odlades lin överallt på ställen i skogsbygden och hade även torparna ett litet linfält (höralann). Ibland åtog sig även torparhustrurna spånadsarbete i hemmet, av bondmororna på orten. Dyligt arbete betalades dåligt så att förtjänsten blev ytterst minimal. Så t.ex. betalades i spånadslön endast tolv skilling (25 öre) för ett skålpund skäftefall och en plåt (33 öre) för ett skålpund blånor, Det skulle vara en synnerligen rask spinnerska som hann med att spinna ett skålp. pr dag. Då dagsverket varade till kl. 10 eller 11 på natten, då detta jämväl skedde på eget kosthåll förstår man huru ringa betalningen var, men ingen ville betala mer, när detta var det gällande ortspriset. Det blev ju ändå något tillskott till den förut

M. 8582:17.

17

magra inkomsten och hjälpte till med att hålla den värsta nöden borta från de fattiga men barnrika hemmen. Vad som mycket försvårade de många olika arbetena under de långa och mörka vinterkvällarna i de många torpstugorna var den dåliga belysningen, som även sedan fotogen kommit i bruk, där var råddande. För att spara fotogenen vilket för att icke bliva allt för dyrbar var det oundgängligen nödvändigt för det fattiga folket att endast använda små primitiva lampor vilka krävde ytterst lite fotogén, men som på samma gång hade mycket ringa lyskraft. Endast på högtidsdagar under Julen samt vid något annat tillfälle hade de råd att använda taljlys som de själva stöpt av den fårtalj som de erhållit när de någon gång haft råd att slakta ett får (smale kreg). För längre tid tillbaka innan fotogénen kommit i bruk användes kluvna furustickor. Bra stickor klyvdes ofta av fossil fur som man hittade i torvmossar men dylika sotade mer än vanliga furustickor. Vid belysning med stickor användes en s.k. "stickedella" som bestod av en särskild inrättning av trä med fot och en stake i vars översta ända var fastsatt en klyft av järn vari stickan insattes sedan den påtänts. Vid bränningen måste den allt som oftast skaras, så att de brunno och lyste bättre. Silltran och skältran användes också till belysning. Ibland användes då den porösa märe som finns i vanliga sävor som växa på sidlänta marker. Lyktor utan glas användes även. Dessa bestodo av en träställning med 4 pinnar. Över och omkring dessa pinnar sveptes en genomskinlig djurhinna. Även horn-

lykter använde man. Torpfolken voro ända från barndomen vana vid svag belysning, varför de lärde sig att färdas ute även under djupt rådande mörker. I de allra flesta torparhemmen rådde stor respekt för religionen och vad därmed hörde samman. Bibeln och psalmboken, vilka fanns i varje hem, begagnades flitigt genom daglig läsning däri, och psalmer av vilka flera lärts utantill plögade sjungas vid morgon och aftonböner. I många av hemmen funnos även andra kristliga uppbyggelse-böcker. Vanliga av dessa var Mårten Luthershuspostilla, Johan Arndts sanna kristendom, Christian Schrivvers själaskatt m.fl. Om sön- och helgdagar brukade torparfar högt läsa dagens predikan ur någon av nämnda postillor varvid alla familjens medlemmar måste under tystnad åhöra läsningen av predikan. I de gamla postillerna och andaktsböckerna voro predikningarna merendels mycket långa och barnen funno det oftast vara tröttsamt att sitta stilla så länge. De tordes dock icke "mocka" med att visa sig angelägna med att komma ut och leka så länge läsningen varade. I så fall blevo de strängt tillsagda och varnade att hålla sig stilla, i annat fall vankades det handgriplig åga och tillrättavisning. Genom detta förfaringssätt lärde sig barnen redan från späda år att hålla religionens grundsanningar i helgd och vårdnad genom de intryck de fingo från sina föräldrar i hemmet. Torparfolken voro flitiga kyrkobesökare och mestadels, även om de bodde milslånga vägar från kyrkan, infunno de sig där var annan söndag för att lyssna till ordets förkunnelse, om icke något särskilt hindrande stod dem i vägen.

M. 8582:19.

19

De plägade jämväl allt som oftast att deltaga vid nattvardsfirandet i kyrkan. Även de den tiden varje höst förekommande husförhören i byarna, de s.k. rote-förhören voro de angelägna om att få bevissta. Torpfolken voro vad man kallar "högkyrkliga och i religiöst hänseende var statskyrkoinstitutionen med vad därmed följde den enda riktiga enligt deras åsikter. De frikyrkliga idéerna med sina olika slags åsikter och livsåskådningar vilka mer och mer under de senare decennierna av 1800 talet började göra sig gällande rönste icke någon sympati eller vidare tilltro från deras sida utan räknades i de flesta fall av dem för villosläror. Någon romanlitteratur förekom icke i torparkojorna, ej heller tidningar. Torparfolket hade icke varken tid, råd eller lust sysselsätta sig med dylikaläsning. För övrigt fanns det den tiden icke så gott om tidningar och vägen till poststationen innan järnvägarnas tillkomst då det öppnades postkontor vid stationerna var för de flesta en långvägafärd. Dåtida nyhetsförmedlare i torpens och stugornas hem voro de många kringvandrande "knallarna" och gårdfarihandladena som på sina färder brukade söka nattlogi i torphemmen, där de ansågo sig hava större frihet än på bondgårdarna. Ibland kunde dessa stanna över ett par dagar och under tiden förtäljde de om sina upplevelser och om olika slags timade händelser från yttervärlden, därför voro de merendels också välkomna i de isolerade torphemmen.

==== Möblering och kosthåll mm. =====

Som förut sagts varierade byggnadsskicket högst väsentligt angående torparbostäderna från riskojor med ett enda rum till de vanliga trähusen m. flera rum och följaktligen blev möbleringen därefter. Enligt vad som omtalats fanns icke någon alls möblering i de förra utom möjligtvis någon trebent stol och en tavla (säte) att sitta på. Som matbord fungerade en eller tvenne plankor vilka placerats på en därför särskilt konstruerad träställning. Detta hade sin plats mitt i rummet. Vid sidoväggarna stodo "träbritsar", vilka fingo tjänstgöra som sittplatser om dagen och till viloläger under natten. För att bädden skulle bli mjuk att ligga på lades först över britsen mossa, hö, eller halm varöver sedan lades säckar eller djurhudar, varefter bäddades ytterligare med de sängkläder som det fattiga folket hade råd att bestå sig med. I de allra flesta för att icke säga alla av de torftiga torphemmen voro möblemangen av ganska enkel och primitiv beskaffenhet. I dagligrummet eller som det kallades stugan bestodo möblerna av ett klaffbord (matbord), en eller två väggfasta sängar som icke kunde utdragas, några utdragssoffor, en gammal byrå eller skåp samt några stolar, däribland s.k. trebenstolar, samt ett säte eller tavla. Den obligatoriska spinnrocken fanns ock i varje torpstuga. På grund av att alla familjemedlemmarna hade sin säng- och liggplats i stugan voro de därför

M. 8532:21.

avsedda möblerna i numerärt antal. I boningshus med flera rum voro de flesta omöblerade, möjligtvis var en kammare intill stugan möblerad med en skänk, till förvaring av klädesplagg ett litet bord och en säng, avsedd som liggplats åt någon släkting eller annan bekant person som kom på besök och stannade kvar över natten. I lillstugan förvarades matförrådet, där fanns för ändamålet en "mjölörk" till förvaring av säd eller mjöl, en kista vari brödet efter bakningen lades ner, och ett saltkar för nedsaltning av fläsk eller kött när något fanns att slakta i torpet. I några fall hade hönsen sin bostad under en av sängarna i dagligrummet, den kalla årstiden. Ofta hände det som förut omtalats att de dåtida många kringvandrande sökte sig natthärbärge i torpstugorna, där de i så fall fingo ligga på golvet, där det då breddes ut halm som underlag att vila på under natten. Att atmosfären vid dylika tillfällen i den förut trångbodda stugan blev unken och odören hart när olidlig i rummet med sina små igenspikade fönster kan man lätt nog föreställa sig. I vardagliga livet var det för övrigt föga välbeställt med renligheten. Detta dock icke beroende på att torpklassens folk voro mera smutsfärdiga än andra kategorier, utan berodde det till största delen på att de hade varken tid eller råd att syssla med rengöring och putsa ty nöden har ingen lag utan de voro hänvisade till att utföra sådana arbeten som gävo dem möjligheter att existera, genom att förtjäna pengar till mat och kläder till sig och barnen, vilket var huvudsaken.

M. 8582:22.

KL

För övrigt må också nämnas att vår tids hygien och detta ords bemärkelse var för skogsbygdens dåtida befolkning ett okänt begrepp. Vid högtidliga tillfällen samt sön- och helgdagar var det emellertid brukligt att företaga en rengöringsprocedur i större eller mindre omfattning allt efter stundens högtidliga innebörd. Möblerna dammades och skurades och golvet sopades med en björk-kvast, (limme) varefter det beströddes med vit fin sand samt med finhackad gran- eller enris, ibland på sommaren av friska björklöv, som med sin arommättade doft verkade hemtrevnad. För Julhögtiden företogs en verklig storstädning, då allt skulle rengöras och putsas för att hedra det stora julminnet. Då tvättades och skurades väggar, golv och takloft samt dörrar, fönster och möbler, vilka i de allra första torphemmen voro målade. Muren vittades med krita eller kalk och kakelugnen svärtades och borstades så att den blev skinande blank. I några fall tapetserades väggarna med billiga tapeter eller vanliga tidningar som erhöles från något bondställe. Små tvärgardiner sattes upp för fönstera, i vilka fästades konstgjorda olikfärgade pappersblomster. Bord, byråer och skänkar belades med vita dukar eller där dylika icke finnes att tillgå med vanligt vitt papper som i så fall taggades i kanterna så att de skulle likna spetsprydda dukar. Runt väggarna uppsattes julabrev som bestodo av långa räcker med bilder av olika motiv från de bibliska berättelserna ur Jesu liv, mm. I taket över bordet uppsattes ett konstverk förfärdigat av färgad halm, med här och var insatta konstgjorda blommor av kolorerat papper.

M. 8582:23.

Detta skulle föreställa en ljuskrona. På grund av värme i rummet var denna krona i ständig rörelse. På julhögtidsaftnarna sattes taljljus på bordet och i fönstren, i ljusstakar vilka i många av de fattiga torphemmen voro tillverkade av trä. För topfolken var julen med sina många helgdagar den lugnaste tiden på året, den var också eftertraktad av alla i familjen och icke minst av husfadern som då i skötet av sin familj fick tillbringa några dagars ostörd vila och lugn efter det annars alldagliga slitet och jäktet för tillvaron. Av de äldsta torpbyggnaderna voro ett stort antal av dessa byggda så, att stugan stod vad man kallade solrät. För att få stugan solrät mätades platsen före byggandet ut en klar och stjärnljus kväll, därvid man satte spett i riktning efter nordstjärnan. (Polstjärnan.) Stugan byggdes sedan efter riktningen av de utsatta spetten och erhöll därvid den ställning så att när solen befann sig på sin middagshöjd, alltså kl. 12 på dagen föllo dess strålar på mittposten av fönstret på den södra väggen och då visste man, att kl. var 12. Genom anbrakta skåror eller andra tecken på väggen kunde man sedan ytterligare efter solens gång räkna ut de närmast följande timmarna. Denna tidräkning kunde naturligtvis icke ske när vädret var mulet. I många av de äldre och torvtigaste hemmen hade man ingen annan tidmätare, alldestund där icke fanns någon klocka utom möjligen ett gammalt fickur (lommeklocka) och detta hade far i huset på sig när han var borta på arbete. Till följd av dåtida dåliga arbetsförtjänster

M. 8582:24.

24

rådde armod och umbäranden icke minst vad gällde maten. Kosten var i de fattiga och barnrika hemmen ytterst tarvlig och bestod mestadels av potatis och groft rågbröd. Rågmjölet var i flera fall uppblandat med surrogat av havre och skällefrö som sammalits. Detta senare gjorde att brödet blev nästan alldeles svart och var följaktligen mycket trögt och svårsmält. För att brödet skulle bli drygare gällde det att vid bakningen få degen så hård som möjligt. Vid vissa tider av året fanns icke något annat sågel i huset än sill och för att denna skulle bli drygare stektes den på brännglöd. Detta förfaringssätt kallades "lura sill". Av denna fingo sedan familjemedlemmarna vardera ett litet stycke till potatisen eller brödet. I många fall fanns icke någon mjölk till potatisdopp utan detta bestod av enbart vatten vari lades lite salt för att ge det bättre smak för sitt ändamål. Någon gång kokades råskalad potatis till potatismos (päregröd). Denna doppades vid ätningen därav i vatten vari höllts några droppar sirap ibland även i lingonmos eller som den benämndes "krösenamos" även denna blandad i vatten. Krösenamos till gröten ansågs som en läckerhet, isynnerhet när man hade mjölk att blanda den i fastän den äts mestadels sur utan tillsats av socker. Förnöjsamhet var ett säreget drag hos torparklassens folk och ingen avund rådde från deras sida gent emot dem som voro bättre lottade i livet. Vana att leva tarvligt och ringa sedan späda barnaår tänkte de icke på att det skulle vara annorlunda. Vad som också icke minst kom dem till hjälp med att bemästra svårigheterna var

att de merendels voro begåvade med god hälsa och en präktig aptit. Glada, nöjda och belåtna under livets skiftande öden gingo de till det hårda arbetet med mod och förtröstan till en allvis försyns ledning utan klagan på läpparna, och kunna orden i följande vers äga sin tillämpning på de forna torpstugornas invånare.

Från dag till dag jag knogar och knogat strävsamt är
samt lönen oftast ringa för möda och besvär,

Fast maten den är tarvlig jag har mig råd bestå
när aptiten är härlig den smakar bra ändå.

Många av torparna idkade på lediga stunder jakt och fiske och kättet av de skjutna villebråden och den fångade fisken blev i torparhemmen ofta ett välbehövt tillskott för hushållsbehoven och en omväxling i det annars vardagliga ensidiga och magra kosthållet. Vid gäddans och braxens lektider hände det någon gång att de fångade så mycken fisk att de förmådde äta upp den medan den var färsk i så fall klyvde de och torkade den för vinterbehov och i många fall var den lutfisk som under julen serverades på julbordet fångad av torparna själva i deras hembygds sjöar.

Skrock, vidskepelse och huskurer m.m.

Under större delen av torpareepoken florerade på ett anmärkningsvärt sätt allsköns skrock o vidskepelse, isynnerhet bland skogsbygdens befolkning, därvid icke minst bland de där boende torparna, vilket var helt naturligt, då dessa merendels voro sannskylidiga "skogens barn" som i flera fall under hela sin levnad varit omgivna av skogarnas mystik vid sina boplatser, som voro belägna långt avlägset från andra människoboningar. När de då efter mörkrets inbrott sågo huru irrbloss och lyktgubbar från dalsänkorna fladdrade fram mellan träden trodde de att det var osynliga andar som i egenskap av gastar och troll visade sig för dem. Även troddes det vara någon lantmätare som i livstiden mot bättre vetande låtit muta sig för att göra orätt vid mätning och därför ej fick ro för sin själ utan måste nu springa så där till domedag.

Stundom tyckte de sig också höra huru lantmätarkedjan rasslade när den drogs fram genom markerna, vilket ytterligare styrkte dem att ha rätt i sin förmodan härutinnan. När ibland uven lät höra sina hemska rop och skrän från skogsmyrarna troddes detta härröra sig från någon person som blivit mördad och nedgrävd på den plats varifrån skriet förnams, och som nu genom sina rop ville göra sig uppmärksammad, så att liket kunde bli uppgrävt och föras till ro och vila i vigd jord. Ofta tyckte man sig också förnimma en svagt kvidande stämma som troddes komma från ett odöpt barn, som av sin onaturliga moder efter födelsen för att dölja sitt begånga felsteg avdagatagits och liket sedan undan gömts eller nedgräfts, som nu genom sitt kvidande villegöra sig påmint för att brottet skulle bli uppdagat. Dylika skrik kallades "myringaskrik". Det var en allmänt gängse tro och uppfattning vara ytterst försiktig i sina yttranden när man ämnade tilltala ett dylikt "väsende" i annat fall kunde det för personen i fråga få högst obehagliga följder. En för flera år sedan avliden torpare omtalade att då han sent en kväll var på väg till sitt hem fick han plötsligt höra ett hjärtskärande skrik från en plats i skogen. Han stannade och lyssnade, ropen upprepades gång efter gång från

samma plats varför han förstod att det var ett "myringaskrik". Ropet lät alldeles ohyggligt. Då han en stund åhört detsamma repade han mod och skrek tillbaka. Visst skriger du rälige lett men jag skall kunna skriga ändå leare". Detta skulle han emellertid ej ha gjort, ty han hade icke väl fått ordet ur munnen förrän han fick se en vit skepnad komma farande från det håll från vilket han hört skriket vilken gav honom en rungande hårder örfil så att han stöp omedelbart i marken. Sedan han väl hunnit kravla sig uppigen kände han häftiga smärtor i hela kroppen, så att han med möda kunde taga sig hem. Hemkommen måste han genast gå till sängs och det dröjde en hel månad innan han blev återställd till hälsan igen. Den ringa upplysning som under 1700 talet och första delen av 1800 talet kom till del för de lägre klasserna av befolkningen, därav icke minst för de fattiga torparna på grund av ingen skölnedervisning och ingen tillgång till böcker, gjorde att de fingo oriktiga föreställningar om vad som tilldrog sig omkring dem i naturens värld, varför de bildade sig falska omdömen som kommo dem att tro på trollen och spöken även i de fall då det rörde sig om helt naturliga saker och ting. Sålunda t.ex. om de under mörka ~~kvällen~~ nätter fingo se en meteor röra sig i rymden på himlavalvet troddes det vara en drake som for fram i luften. Den såg ut som en glödande järnstång, som jagade fram, omgiven och efterföljd av sprutande gnistor.

Närunder vårkvällarna flyttfåglarna i stora skaror sträckte fram mot norden och lät höra sina mångstämmiga toner av olikartade läten sades detta vara "hörevajna" som gnisslade och utgjorde detta ett tecken på att åkerbruksredskapen nu snart skulle komma i bruk, Av somliga benämndes de för "Odins hundar" vilka skällde och "drevo" vid all guden Odin arrangerade jakter. För att ytterligare belysa svunna tiders torparens åskådningssätt och de upplevelser som de varit med om att bevittna under sin levnad vill jag anföra några smärre skildringar som några numera avlidna tillhörande denna kategori berättat i slutet av 1800 talet. En av dessa omtalade att då han en mörk vinterkväll på hemväg från sitt arbete hunnit till den s.k. "hyckevången" på gränsen mellan Vittsjö och Fagerhults socknar blev det plötsligt ljusst som på dagen och då han skådat uppåt fick han se en väldigt stor rö drake komma farande i luften över trädtopparna helt nära där han befann sig varvid eldgnistor formligen sprutade fram från hans väldiga långa svans. I sin uppjagade fantasi tyckte han att träden över vilka draken for fram böjde sig med väldigt brak och sus ned mot jorden. En annan torpare omtalade att då han sent en natt på sin vandring just hade passerat en skog och var i närheten av ett större ställe fick han höra att något från det håll mot vilket han gick komma emot sig på vägen. Han stannade och lyssnade. Fastän det var en klar och månljus natt såg han ingenting, men hörde att det var ett större följe som allt mer och mer närmade sig platsen där han

M. 8582:29.

29

befann sig och när skaran kommit nära där han stod förstod han att det var ett liktåg. Han sade sig tydligt höra huru det knirkade i bårstängerna samt vägtrampet av en stor skara. Det var på den tiden de brukade bära de döda från hemmet till kyrkogården när de tågade framåt. Fastän han varken såg något av följet eller hörde några talande röster gick han ändå ur vägen medan det passerade förbi. Han stod sedan en stund och lyssnade tills ljudet av trampet m.m. förtonat i fjärran. När han sedan gick förbi gården varifrån han hörde liktåget komma kände han sig kuslig till mods vid tanken på att detta var ett "varsel" om att någon av gårdens folk snart komme att gå bort. En omtalade att han vid sin vandring en kväll plötsligt blev sömning och tung i huvudet att han icke längre kunde fortsätta sin färd utan måste gå av vägen, där han satte sig på en sten vid vägkanten. Han hade icke väl satt sig förrän han förnam ett starkt sus i skogen och i detsamma kom ett föremål som liknade en stor röd eldkula farande fram längs vägen med rasande fart förbi platsen där han satt. Sedan detta hade farit förbi blev han med ens klarvaken igen och kunde fortsätta färden. Han förstod då att det var en högre makt som sände sömnen på honom så att han därigenom skulle undgå faran att bli fördärvad eller åtminstone bli rysligt sjuk vilket han tvivelsutan blivit om han befunnit sig på vägen när trollspöket for fram. På den tiden då det sedvanliga "rauskörandet" ut till skånska städerna var

allmänt var det en torpare som brukade köra sin husbondes oxar. Dessa voro ett par stora och kraftiga exemplar av sitt släkte men på samma gång synnerliga tröghörda och det hjälpte föga att ge dem ett och annat rapp av den på den tiden brukliga tagelsmärtan de gingo likväl icke fortare än de ville och han blev gång på gång omkörd av dem som hade mycket mindre och sämre körkreatur, vilket gjorde att torparen blev ytterst förargad däröver. Då var det någon äldre, som rådde honom till att taga en "ormgadd" (ormtunga) och lägga denna inuti den s.k. beckklönsen i ytterändan av tagelsnärtan. För att detta emellertid skulle få åsyftad verkan blev han avrådd från att slå ihjäl ormen efter att han tagit ormagadden. Mannen ifråga följde rådet och efter den dagen blevo oxarna varken tröghörda eller tröttkörda påstod han. På sina "långäckor" hände det ibland obehagliga intermesson när de passerade vissa platser där spöken och gästar brukade uppehålla sig. För att skydda sig för dylika väsen och hindra dem att åka med lade man i vagnen en häckaspole av getapel, då hade inga gästar makt att följa med i åkdonet. Det var en torpare som sade sig icke ha företagit sig detta försiktighetsmått när han begav sig ut på en långäcka med bräder. Det gick dock lyckligt och väl för honom på hela utresan men när han på hemvägen kom till en viss plats (han körde då en annan väg) där enligt vad som sagts honom förut många råkat illa ut för en "gäst" som brukade passa på tillfället att åka med och han blev varnad för att köra den vägen. Han aktade emellertid ej på var-

M. 8582:31.

31.

ningen utan körde vägen fram som han ämnat. När han då kom till den angivna platsen började han förnimma att han icke var ensam på åkbrädan, på den annars då tomma vagnen. Oxarna började att dra av alla krafter på den plötsligt vordna så tunga vagnen som efterhand blev allt tyngre och tyngre. Till slut än om det bar ned för backe drogo de så att hornbaggarna tänjdes långa och det gnisslade i oket och det var ändock med största svårighet vagnen rörde sig framåt. Körsvennen blev ytterst bedrövad och vankelmodig och begrep i en hast icke vad han skulle företaga sig för att bli av med sitt otrevliga, fastän osynliga sällskap. Rätt som han satt och ängslades kom det för honom att han skulle stiga av vagnen och bege sig framåt vägen före oxarna för att rita ett kors på vägen, han erinrade sig att han hört sägas att för korstecknet måste den onde och hela hans anhang retirera. Sagt och gjort han sprang framåt vägen där han vid en uppførsbacke med snärtskaftet skrev ett kors. Detta hade åsyftad verkan ty när kördonet kom till platsen tog det ett väldigt skutt vid att gästen steg av änskönt vägen där bar uppåt och sedan blev allt normalt igen som tillförne. Gästen som han trodde var en ond ande ägde icke varken förmåga eller rättighet att färdas över korstecknet. Även vid sågskärning under de långa höst och vinternätterna vid de gamla möllorna hade man många underliga upplevelser, isynnerhet där som dessa voro belägna i närheten av någon sjö. Sålunda omtalade på sin tid en gammal torpare i Oretorp vid namn Part huru han flerfaldiga gånger

M. 8582:32.

32

fick höra strömkarlen (näcken) spela på "giga", därvid han satt i en buske ute i vattnet. Om man då berömde honom, spelade han så ljuvligt så att man blev alldeles hänförd av den vackra musiken. Sade man däremot att det var fasliga rälige musik, då hördes han bittert gråta och instrumentet han spelade på sorgsna och klagande toner. Han kunde emellertid också bli arg och ställa till förtret på varjehanda sätt bl. a. så att sågen icke gick rätt i stocken utan bräderna blevo tjockare i den ena änden av stocken än den andra, likaså i kanterna. En kväll då Part sågade stannade sågen plötsligt mitt i stocken, änskönt att det vid tillfället fanns god vattentillgång så att ingenting mankerade beträffande drivkraften. Part förstod då att det var näcken som för att hämnas en oförrätt höll vattenhjulet så att detta icke kunde snurra runt omkring, varför han gick in i sågmöllarstugan där han tog en eldbrand ur kakelugnen och kastade denna ner i drivhjulet uttalande några besvärjelser. Knappt var detta gjort förrän sågen började gå med så rasande fart att han aldrig bevittnat dess make. Men efter den betan var näcken också försvunnen från platsen, så att han aldrig fick avhöra honom mera. Många av de gamla torparna voro ytterst skrockfulla och vidskepliga enligt mångas åsikter, men de trodde blint på vad de själva sade sig varit med om att bevittna med egna ögon. Ofta fingo de skåda underliga väsenden, däribland vackra älvor liknande unga jungfrur vilka när, dimmor-na lågo lägrade över låglänta marker, i dessa trådde en ljuvlig och behaglig dans. Även den s.k. bäckamannen som hade sitt till-

håll i sjöar, åar och bäckar sågo de alltsom oftast när han låg och solade sig vid sjöstranden och åkanterna. Denna hade förmåga att visa sig i olika skepnader, men visade sig merendels i form av en vit häst (som ibland kunde vara onaturligt lång.) Varför han också kallades bäckhästen. Det gällde att vara försiktig att icke gå denna för nära framförallt att icke försöka rida på den - samma ty då sprang han med de ridande ut i vattnet så att de omkommo. Bland mystiska företeelser i skogarna voro "skovmannen" och "skogssnuvan" de mest fruktade, där i synnerhet den senare med sitt förföriska skratt sökte locka folk vilse när de voro ute och letade efter sina kreatur eller när de gingo på jakt. Skovmannen som var luden överallt på kroppen var godmodig när han icke på något sätt blivit retad, men i så fall kunde han ställa till med obehagliga rabalder, isynnerhet vid skogshuggning och träd-fällning, då han passade på att föra trädet åt motsatta hållet än dit man ville ha det. För att förtaga honom krafter därtill plögade man först gå tre gånger omkring trädet som man skulle fälla, varvid man skulle se uppåt och vissla, sedan man först huggit in yxan i trädet där den skulle sitta tills visslings-proceduren var slut. Ofta hände att de fingo se "skovmannen" sitta på en trädstubbe och åse arbetet ibland kunde de även få se honom proviantera på medhavda grodor och andra smådjur. Någon gång vid svår köld och oväder inträffade det att "skovmannen"

gjorde besök i ett avlägset liggande kojor för att värma sig. Skogssnuvan visade sig merendels endast tidigt om morgnarna för dem som då voro ute och strävade i skogarna. Hon brukade då taga sig ett bad i en skogstjärn eller i något annat vattendrag, vid vilket tillfälle hon syntes i form av en vacker kvinnoskepnad, med långt utslaget hår som räckte ända ned till marken, vilket hon efter badet satt och kammade. Vidare hade hon två väldigt långa hängande bröst, som hon gång efter annan kastade upp över axlarna. Om hon märkte sig vara uppmärksammad upphov hon ett skallande skratt som genljöd över hela skogen. Skottet lät som om man vältrat ett lass "klåstakar" på ett stenkummel. Vid ett dylikt skratt blevo de personer som då befunno sig ute i skogen så förvillade att de icke kunde råka ut ur densamma förrän de vänt ut och in på rocken eller västen under uttalande av en del besvärjelser. Under sina jaktfärder i skogarna kunde man under stundom göra underliga upplevelser, bl. an. fanns där troll som kunde förvandla sig till djurskepnader, samt förvända synen, så att man tyckte sig se villebråd, där som inget dylikt fanns. Sålunda omtalade en av de gamla jägarna att då han tidigt en morgon var ute på jakt fick han se en stor vacker hare som spejande omkring sig satt vid en gångstig. Då han var kommen inom lagom skotthåll för haren lade han an tog sikte och sköt men skottet klickade. Han spände åter upp hanen, haren satt nämligen kvar,

skottet klickade ånyo. Tredje gången gick skottet av, varvid bössan stötte (stötte) så hårt att han höll på att dråsa baklänges. När han därpå gick bort för att taga den förmenta haren vilken han trodde ligga död på platsen syntes det ingenting. När han sedan tittade på bössan var denna alldeles vit och då han strök med handen utefter bösspipan fick han handen full av grädde och mjölk. Han förstod då att den förmenta haren varit en s.k. "mjölkhare" och han skyndade därför mot hemmet fortast möjligt för att slippa flera dylika äventyr. Även då de bedrevo fiske i sjöarna fingo de uppleva sällsamma händelser och företeelser vid vilka jämväl voro förbundna vidskepliga föreställningar. Ibland när man sent en sommarkväll rodde på sjön uppenbarade sig sjöjungfrun på olika sätt och i olika skepnader. Någon gång hände det att hon kom roende i en eka med utspända segel, med rasande fart, så att vattnet forsade omkring och for förbi dem som varo ute och fiskade. Man måste då akta sig noga så att man icke råkade komma med ekan i den strömfåra som uppkom därvid, ty i så fall fick man följa med i djupet. Stundom fick man bevittna huru s.k. mareld i byarna och lyste med blåa strimmor, över den dimfyllda sjön. Vid sådana tillfällen när man befann sig ute på sjön kunde man bli förvillad att man icke kunde råka i land oaktat enträgna försök därmed i stundom flera timmar. Huru man än rodde och rodde kom man ständigt till samma plats där man befunnit sig då marelden först blev synlig. Det var först efter att detta, som man trodde trollsken upphörde man lyckades komma

M. 8582:36.

dit man ville. För att få bättre "fiskelycka" skulle man spotta på masken helst 3 gånger sedan den satts på kroken innan man svängde reven med den ut i sjön. När man agnade ålrev skulle man smörja krokarna och betet med hägerfett, detta förfaringsätt åstadkom att fisken nappade bättre. I varje sjö troddes där finnas en trollgädda vanligen benämnd gammalgäddan. För denna borde man akta sig, emedan det var vanligt att den brukade ställa till allsköns obehag för den eller de personer som fingo denna på sina fiskedon, eller på annat sätt råkade ut för densamma. En gammal torpare som bodde i Högholma, Hava-Hansen berättade på sin tid att han tvenne gånger råkat komma i kontakt med trollgäddan i Kraxasjön. Första gången var en söndag då han begivit sig dit för att från stranden meta abborre. Vid metningen fick syn på en väldigt stor stock nära land. Han gick då ut och ställde sig på stocken, för att kunna kasta reven längre ut i sjön. Sedan han stått där en stund började denna plötsligt att röra på sig. Då förstod han att den förmenta stocken varit trollgäddan. Vid dennas rörelse föll han hux flux i vattnet. Den andra gången han råkade illa ut hade han fått trollgäddan på en ståndkrok, (s.k. stannetöj) När han då skulle lossa reven ryckte gäddan till så hårt att han föll omkull i båten, varvid hon sedan började springa med rasande fart dragande båten efter sig. Hade båten med denna fart råkat törna mot en sten hade den splittrats i småbitar. Till all lycka slets emellertid reven innan någon kata-

M. 8582 : 37.

37

strof inträffade. Det var således tvenne gånger han höll på att tillsätta livet för trollgäddans skull. och tillade han: Hade jag inte kunnat lite mer än vanliga personer (nämligen trol-lat) hade jag säkerligen omkommit. En bror till Hava-Hansen som också var torpare och bodde i samma by som denna, nämligen den i dagligt tal kallade "jordgubben" hade många vidskepliga saker och skrock för sig angående jakt och fiske m.m. sålunda berättade han att när han satte ut långrev (ålarev) i sjön plögade han först låna folkaben (människoben) på kyrkogården som han sedan band till "sänke" på båda ändar av ålareven. Detta förfaringssätt gjorde att han fick mycket mera fisk än andra som fiskade i samma sjö. Även på dagmask som plockades på kyrkogården nappade fisken bättre än på vanlig dagmask. De lånade benen måste återlämnas igen inom en viss bestämd tid i annat fall kunde det bli "rappskalning" efter dem av den eller de som benen tillhörde, vilket i så fall kunde få obehagliga följder för låntagaren! Hurudana lånevillkoren för övrigt voro fingo inga obehöriga reda på. De båda bröderna ägde jämväl förmåga att genom någon sorts maktspråk och som det troddes trolleri att stanna "stämna" blod och eld som höll på att vådgå eller som man brukade säga värme som våldgick. I båda fallen skulle först Fader Vår läsas baklänges, varefter de sade: Likasom på sin tid Josua bjöd solen att stå stilla i Gibeon och månen i Sjalons dal så bjuder jag Dig blod upphöra att rinna och du värme att stanna där jag nu går fram och likasom solen och månen lydde och stannade på Josuas befallning lika säkert skall,

du blod eller du eld lyda min befallning. Därefter användes några s.k. trollformler, varav de bestodo fick ingen reda på. Saken blev emellertid den att orden m.m. fingo åsyftad verkan, efter vad som omtalats av dem som varit åsyna vittne därtill. År 1878 nedbrann en större bondgård i Kraxeboda varefter elden genom den starka blåst som rådde vid tillfället spred sig ut i närliggande skogar och mossar och man förstod icke huru det skulle gå att hejda elden. Då var det någon som sprang och vidtalade Hava Hansson och bad honom släcka elden genom att kringgå denna. Gubben ifråga var då gammal och jämväl nästan blind varför han ej kunde råka att gå, utan att någon ledde honom. Detta gjorde den som uppmanat honom släcka elden och han ledsagade honom fram över skog och mossar ett stycke ett stycke från dit elden med rasande fart närmade sig. Emellertid så snart elden kommit där Gubben gått fram falnade den ned och släcktes genast om där än var alnslång hög torr jlung och småskog av en och fur. Då en person i Högholma en dag satt och vädjade (vatte) en skävkniv råkade en liten flicka som var närvarande falla omkull varvid hon föll med halsen mot skävkniven så att den ena halspulsådern avskars och blodet formligen forsade ut. Lyckligtvis befann sig "jordgubben" i närheten och vid några av honom uttalade ord stannade blodet ögonblickligen och såret blev aldeles vitt enligt vad sagesmannen berättat. Hade icke Hansen varit tillreds hade flickan förblött om några få minuter. För att skydda sig för onda makters inträngande var det vanligt att över ingångarna i såväl bonings-

M. 8582:39.

hus som uthus inskära korstecken s.k. femuddakors i där befintliga bjälkar. I en gammal ännu kvarstående torpstuga i Hästhult äro några bjälkändar försedda med dylika inskrifningar. Som redan omtalats fanns det mycket gammalt skrock och vidskeplighet som det blint troddes uppå, såsom varande fullt riktigt och tillförlitligt. Sålunda troddes att de klädespersedlar som tvättades mellan Jul och kyndelsmässan blevo vitare och renare än vid tvätt under andra tider av året. Detta beroende därpå att Jungfru Maria under denna tid blandade tvål och såpa i vattnet alldenstund det var vid den tid hon tvättade kläder åt Jesusbarnet. Likaledes fick man akta sig för att hänga ut kläder, eller lägga ut vävar till blekning vid tiden för sommarsolståndet för då blevo de så sköra som grått papper. Om en person som råkade stå inunder ett träd vari göken satt och gol över hans huvud, vid tillfället slog armarna runt trädet ifråga, och sedan gjorde på samma sätt med en gravid kvinna, slapp hon att få några födslosmärutor när hon skulle föda barn. Om en kvinna under havandeskapstiden råkade se en död fick det blivande barnet s.k. likskäver vilket gjorde att barnet icke kunde växa eller utvecklas som vanliga barn. För att erhålla bot för sådan sjukdom skulle modern till barnet taga svepningslinnet till detta eller eller en blöja och med dessa plagg gå till kyrkogården och breda ut dem på en gravkulle efter att solen gått ned, där de sedan skulle ligga till nära soluppgången nästa dag för att daggen skulle falla på dem. Under hela den mellanliggande tiden

skulle modern vara både fastande och tigande, d.v.s. hon fick varken äta eller säga något ord under tiden om medlet skulle verka. Plagget varå daggen fallit skulle sedan vecklas ihop för att sedermera svepas om det sjuka barnet. En torparhustru omtalade på sin tid att hon blev av en person anvisad att vidtaga nämnda experiment för hennes då 2årige son som var ovanligt liten och klen efter åldern och icke hade börjat gå. Hon följde rådet och resultatet blev att gossen omedelbart efter behandlingen började att kunna gå samt utvecklade sig sedan normalt dag efter dag. Bland ytterligare skrock som troddes uppå må nämnas: Att dagen före kyndelmässodagen (Jungfru Marias kyrkogång) fick man icke spinna, för då spannar man bort linlyckan. Likaledes fick man ej hugga ved, för då fick man vaglar i huvudet. Att tvätt helst skulle ske på "ny" annars blevo tvättplaggen icke rena. Väv-räckor fick man akta sig för att lägga ut till "blek" under dagarna närmast före och efter sommarsolståndet, för i så fall blev väven skör, likaså blev förhållandet med sängkläder om de då hängdes ut till vädring. Över husdjuren skulle sättas stål innan de släpptes ut på bete, i annat fall kunde de bli förtrollade. Såg man en svart katt eller en ekorre springa över vägen framför sig när man var på väg till sitt arbete, var det bäst att återvända tillbaka mot hemmet igen, för annars råkade man säkert ut för någon olycka under dagen. Vid slakt fick man akta sig för att nämna blod, för då fick djuret som skulle slaktas svårt för att dö. All slakt borde verkställas på "ny" annars blev icke köttet eller fläsket drygt eller välsmakande.

M. 8582:41.

Angående olika slags sjukdommas art och uppkomst hade man ytterst konstiga föreställningar, likaså sättet för deras botande och var och en sjukdom erhöll ett eget specifikt namn. Som det på den tiden var långt till läkare för skogsbyggdenns folk gällde det att själva utfundera medel att bota sig och med detta voro många bland torparna specialister, fastän på sitt säregna sätt. De allra flästa sjukdommar troddes härröra sig från onda makter och trolltyg som hade sitt tillhåll i luften och annorstädes ute i naturen, däri från de för att driva sitt spel och hämnas på människorna sände ut alla sorters sjukdommar till att plåga och om möjligt lyckas förgöra dem. Sålunda hände det att man träffades av "lappskott". Dessa brukade oftast träffa ryggen eller benen och förorsakade häftiga smärtor. Enda och säkra medlet att befria sig från detta onda, var att man ställde sig i en dörröppning och hade en person till att inifrån rummet skjuta med en bössa över huvudet. Vid skottets avlossande försvunno då med ens smärtorna, vilka troddes falla tillbaka till utsändaren av "lappskottet". För att skydda sig mot detta trolltyg som troddes finnas i s.k. "horrevinna" (virvelvindar) skulle man kasta stål eller en kniv mot detsamma, detta förtog dess verkan, vilket annars resulterade uti att man fick smärtsamma utslag överallt, men isynnerhet på munnen och i ansiktet om man råkade befinna sig där den drög fram. Hade man icke någon kniv på sig vid tillfället skulle man spotta 3 gånger mot "horrevinnen", som i så fall

M. 8582:42.

då tog en annan riktning. En trolldomsjukdom som kallades onda bittet, eller som det sades "onna beded" (troligen blodförgiftning) trodde man sig erhålla om man med handen rörde vid någon murken trädstubbe under vilken någon mystisk värelse hade sitt tillhåll. Man fick då starka smärtor och handen och armen svullnade upp. För att fördriva den onda makten som satt sig fast där, plögade man lägga "träck" på det onda stället och sedan binda över det. Den vidriga lukt som därvid uppstod kunde icke denna "makt" fördraga, utan måste söka sig ut därifrån, varefter svullnaden och smärtorna redan efter någon tid upphörde. Vidhäftiga värkar i rygg och underlivet, vilka hastigt påkommo och sedan fortsatte med jämna mellanrum, trodde man att det var någon trollkunnig kvinna, som, då hon skulle föda barn ägde förmåga att sända födslosmärtorna på någon annan och att det var dylika som personen ifråga råkat ut för. Medlet att befria sig från smärtorna bestod i att man slog en järnlänk runt om en huggknubb och sedan i mitten på denna slog ner en järnkil. Så snart kilen drivits helt ner i huggstapben upphörde smärtorna, vilka då återkommo med fördubblad styrka tillbaka på dem som skickat ut dem. Ett medel att fördriva tandvärk bestod däruti att man med en spik eller träflisa petade i den värkande tanden så att blod kom fram, sedan skulle man bege sig ut i skogen och slå in spiken eller träflisan i ett växande

M. 8582:43.

träd. För att få den senare in i trädet måste man först borra ett hål i detta samt sedan däri lägga flisan eller trädspetan och sedan ytterst väl och noga tilltäppa borrhålet. Den person som vid fällning av trädet i fråga eller på annat ^{sätt} kom i beröring med det fick en mycket svår och elakartad tandverk. För botandet av såväl yttre som inre sjukdommar och åkommor vilka icke tillkommit genon något slags trolleri, utan voro av helt naturlig art hade man även sina specifika huskurer. Så- st lunda om man ~~räknade~~ råkade hugga eller skära sig brukade man för för att stanna blodflödet strö snus i såret eller lägga "lockaväv" (spindelväv) över det, varöver sedan ytterliggare lades isterskinn att hindra tillträde av luft, innan det förbands på vanligt sätt med bomullstrasor. För att såret fortare skulle läkas var det jämväl brukligt att hålla dit några droppar som pressats ur bladen av ett s.k. läketråd (en sorts kaktus). Ett sätt att stämma (stanna) näsblod bestod däri att man band en röd tråd om vänstra handens lillfinger. Om synförmågan avtog genom att en dimma liksom lägrade sig för ögonen, plögade man tvätta ögonen med utspädd fotogén varefter man åter såg klart och tydligt. Vid häftiga magsmärtor s.k. kolik då magen liksom jäste och svullnade upp var malörtsbrännvin och malört-vatten ett osvikligt botemedel efter vars intagande smärtorna hastigt avtogo för att sedan helt försvinna. Mot bennikemask i magen

M. 8582:44.

var även intagandet av malörtsvatten ett utmärkt medel helst om det tillsattes med en liten dosis s.k. "fluekrud" (arsenik) vilket då genom sin giftighet dödade masken. Det ansågs även nyttigt att någon gång då och då taga sig ett bastant brännvinsrus, som framkallade kräkning och uttömning av osunda vätskor från magen och tarmarna. Råkade någon bli ormbiten, eller som det sades ormstungen (Det var nämligen förr en allmän uppfattning att ormarna icke bets utan stungos med gadden) skulle den ormstungne grävas ned i jorden ända till hakan och på detta sätt stå kvar i jorden i minst 12 timmar, sedan han först omvirats med bark av vide och sälg över stället där ormstynget träffat. Det mest effektiva medlet mot att hindra ormgiftet att sprida sig i kroppen, med därav följande svullnad och illamående var emellertid "menstrualblod". Kunde man snarast möjligt anskaffa ett plagg med dylikt och därmed omvira den som blivit biten hade detta både ofelbar och omedelbar verkan mot ormgiftet. Vad som för några decennier av år sedan var ett gängse bruk bland äldre manliga personer var seden att årligen på senvintern låta åderlåta sig eller som det hette "lä se åre". Detta till gick sålunda att en därtill van person med ett därtill särskilt konstruerat s.k. "årejärn" högg av en åder på ena underarmen, någon gång på båda armarna, varvid en viss kvantitet blod fick avrinna innan man åter stannade blodflödet. Genom ett dylikt

förfaringssätt trodde man sig bli av med det sjukliga blodet, vilket annars hade åstadkommit värk i kroppen om det icke tappats ur. Vad som jämväl någon gång var brukligt av dåtida äldre kvinnliga personer var att en s.k. "spansk fluga" placerades på ena överarmen i syfte att draga håll över vilket sedan lades ett kålblad med dragplåster på, varmed ändamålet var att utdraga ilska och materia ur kroppen jämte därav förorsakad värk. Efter behandlingen kände man sig åter pigg och kry.

Även när det gällde kurerandet av sjuka husdjur begagnade man sig av helt andra metoder än vad i nuvarande tid förekommer. De medikamenter som huvudsakligen användes för ändamålet voro fluekrud (arsenik) "dyvelsträck" och "olsten". De föreställningar man gjorde sig angående de olika krämporna, voro i flera fall, ganska löjliga. Så t.ex. om kor, eller får och getter blevo "stinna" och upphörde att "tugga drop" ("idissla") skulle man ta en tugga från ett idisslande djur och ge dem. Hade detta icke åsyftad verkan hade de "stinna", djuren fått "kvalster" en liten röd insekt i sig och i så fall måste man ge dem fluekrud och dyvelsträck för att ta död på "kvalstret". Till svin som fingo ont i benen blandade man olsten i maten. Orsaken till det onda troddes nämligen bero på att de fått "ol" i kroppen. Man brukade även med en kniv skära dem i munnen och öronen, ja till och med i svansen, för att blodet i kroppen därigenom skulle bättre

komma att cirkulera. Som man hade föga kännedom om sjukdomars art och natur var det nog i de flesta fall en "lyckoträff" om de olika "kurerna" fingo åsyftad verkan, men naturligtvis åstadkom den starka tron underverk ibland.

TORPAREBARNEN.

"Hon växte i torpet vid susande skog
Vad blommorna drömde det visste hon nog
Hon visste vad fågeln i lunderna kvad
Och jämt var hon glittrande glad"

Under rubriken "torpflickan" börjar sålunda ett romantiserat kväde, författat av en av våra svenska diktare, och säkert är att över de många torphemmen vilka numera tillhöra en svunnen tid vilade mycken såväl mystik som romantik. Därute i de små och enkla hemmen inne i de djupa skogarna, omkring vilka de väldiga furorna och granarna slog vakt, skådade torparbarnen första gången dagens ljus och i denna miljö växte de sedan upp och lärde sig älska naturen med dess storslagna lugn, skönhet och behag. Här vid granarnas fot bland mossor och ljung, spirade under våren och sommaren oräkneliga av skilda slag, som för dem talade sitt tysta språk med taltrasten i trädens toppar och skogens övriga tusenhövdade sångarskara slog sina drillar på många olikartade sätt blandade med gökens ku - ku, vars toner och rop genlödo överallt i den härliga skogens sköte. Här plockade de och åto läckra bär under bärplockningstiden, först smult-

ron, sedan blåbär, odon, hjortron, hallon och lingon m. fl. sorter. När sedan vintern kom och Kung Bore slagit sin silverbrygga över skogstjärnens vatten, lekte de där ta fatt när de slogo kana eller sprungo på sina hemmagjorda skridskor av lieryggar. Vad det marteriella beträffar fingo de fattiga torparbarnen göra många försakelser och umbäranden, men trots den knapphet som rådde i hemmen växte barnen ändock upp och trivdes av den oftast tarvliga kosten som bestods dem, samt blevo friska och kraftiga för sin ålder, såväl gossar som flickor. Satsen som löd: Att böndernas kalvar och torparnas glöttar (barn) trives bäst hade med avseende på dessa sin tillämpning. Vana från tidigaste år att försaka levde de glada och lyckliga i de förhållanden som blivit dem beskärda i livet. De visste nämligen icke om något bättre. Inga dyrbara leksaker, förresten inga alls blevo dem beskärda av de fattiga föräldrarna, men de visste att själva förskaffa sig leksaker av sådant som stod dem till buds. Av stora tjocka furubarkar täljde de sig "barkök" och de unga tallarnas skott gjorde de oxar och "bilar" med långa horn. Icke minst värdefulla som leksaker voro grankottarna, vilka fingo heder och värdighet av att utgöra husdjursbesättningen såsom salig Gösta säger i sin dikt barndomsminnen:

" Av granens kottar ifrån i fjor
fick stallet hästar och lagårn kor

och rik man tyckte sig vara.

Funnos några bäckar i närheten med smärre vattenfall byggde pojkarna vid dessa sågar och kvarnar, där de sedan sågade och malde väldiga kvantiteter, varom det i samma dikt heter.

" Milloner stockar det skar min såg
och tusen tunnor korn och råg
min lilla kvarn kunde mala."

Bland andra trevliga lekar var även den att leka handelsbod, där hade åtskillga varor att försälja, för vilka betalningen mestadels erlades med "skällefrö". Dessa som liknade tioöringar ansågos av barnen för att vara riktiga mynt. Torparebarnen fingo emellertid redan vid späda barnaår börja att göra nytta för sig i hemmet, där de äldre måste passa de yngre när far och mor voro borta på dagsverken. Många måste redan vid 6 - 7 års ålder ut från hemmet och själva tjäna sig födan hos främmande personer, där deras första göromål blev att valla kreaturen på skogen, där de ensamma fingo tillbringa hela dagarna, sedan de fått frukost och en liten matbit med sig till förtäring på dagen. Det var nog i de flesta fall ganska besvärligt och tråkigt för de stackars gossar o. flickor, som långt från människoboningar voro hänvisade till att taga vård om djuren, isynnerhet under den tiden då vargarna grasserade på orten, då det ofta hände att de kommo i verklig livsfara när de skulle försöka att rädda sin hjord för

de grymma rovdjurens angrepp. På grund av den isolering från andra och jämväl den stränga aga som i de flesta torphem bestods, under de första barnåren voro torparbarnen oftast mera blyga än andra barn i främmande människors närvaro. De som voro födda före 1850 talet fingo i flera fall alls ingen skolundervisning. Det var endast ett ringa fåtal som haft den förmånen, att gå i skola under några få dagar eller veckor och det var inga den tiden som lärde sig skriva åtminstone då det gällde flickorna. Några av gossarna lärde sig att skriva sitt namn, men i de allra flesta fall tecknade de namnen, endast med s.k. "bomärken". Barnen fingo lära sig nödtorftigt att läsa av föräldrarna i hemmet, så att de kunde som det hette "slippa fram för prästen", sedan fick det vara nog, det ansågs ej heller behöfligt med några vidare kunskaper för de mål som de hade att vänta sig av livet och tillvaron. Det var först efter mitten av förra århundradet, eller 1800-talet som skolundervisning började bli mer och mer obligatorisk för barn av alla kategorier, som de fingo lära sig olika slags läroämnen såsom skriva och räkna m.m. Detta skedde först i s.k. kringvandringsskolor, där barnen inom byarna i "rotarna" skulle samlas än i det ena än i det andra av hemmen, där skolpliktiga barn funnos för att där åtnjuta undervisning av en därtill av kommunen utsedd och avlönad lärare eller lärarinna. Sedan det efterhand förbättrats med skolväsen-

M 8582:50.
ACC. N:R. _____

Landskap: ..... Upptecknat av: .....
Härad: ..... Adress: .....
Socken: ..... Berättat av: .....
Uppteckningsår: ..... Född år ..... i .....

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

- det och särskilda skollökaler förhyrts och skolhus byggts valdes utexaminerade lärare och lärarinnor, som genomgått seminarium. Dessa skulle sedan undervisa alla skolpliktiga barn vare sig dessa tillhörde bönder eller torpare och för detta sitt arbete erhöllo de en viss bestämd årlig lön. Efter att skolväsendet kommit i nämnda läge öppnades tillfälle för såväl fattiga som rika att erhålla kostnadsfri skolundervisning i olika ämnen, således även för de fattiga torparnas barn, vilka icke blott ägde rättighet, utan även skyldighet att besöka skolorna. Så långt var allt gott och väl, men i flera fall hade, även skolgången för barnen i de torftiga från skolan långt avlägsna torphemmen många svårigheter att erbjuda, icke minst vad angick beklädnadsfrågan. Dåligt utrustade med tunna och luggslitna kläder och inga som helst underkläder samt med träskor på fötterna, måste de ofta i djup snö och sträng kyla på obonade stigar traska milslånga vägar morgnar och aftnar, från och till skolan, varvid de blevo alldeles genomvåta, isynnerhet om fötterna och ej så sällan inträffade det att dessa mer eller mindre förfröso under de merendels dåtida stränga och lustra vintrarna. Fastän de barn som växt upp i torphemmen fingo uppleva många dystra stunder där, hade de dock många ljusa minnen därifrån. Det är ju så överallt var man än befinner sig att ljus och skuggor växla med varandra.

Skriv endast på denna sida!